

Дмитро Олександрович приходиться до висновку про те, що можливості трудового навчання в прилученні школярів до надбань національної культури є широкими і своєрідними, бо воно є тим рідкісним предметом, який перекидає місток між матеріальною і духовною культурою суспільства. При цьому трудове навчання здатне забезпечити технічну сторону занять народними ремеслами та декоративно-ужитковим мистецтвом навіть без додаткових матеріальних витрат.

В останні роки життя Дмитро Олександрович плідно співпрацював з кафедрою трудового навчання та основ виробництва Херсонського державного педагогічного університету. За його сприянням в університеті було відкрито аспірантуру за напрямом “Теорія і методика трудового навчання”. Він активно брав участь в організації та проведенні на базі нашого університету Всеукраїнських наукових конференцій, присвячених питанням трудового навчання і виховання молоді, зокрема “Художня творчість у трудовій підготовці молоді” (листопад 1998р.), “Особливості підготовки вчителя обслуговуючої праці в сучасних умовах” (жовтень 2000р.), “Питання викладання трудового навчання та креслення в закладах освіти” (жовтень 2001р.).

Творча спадщина доктора педагогічних наук, професора, академіка АПН України Дмитра Олександровича Тхоржевського є джерелом нових ідей для багатьох його учнів і послідовників. Актуальність поглядів ученого щодо організації трудової підготовки молоді не викликає сумніву. Тому реформування освіти України на сучасному етапі, зокрема такої її галузі як трудове навчання, має відбуватися з урахуванням досвіду наукової і практичної роботи вченого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березівська Л. До портретної галереї вчених: Дмитро Олександрович Тхоржевський (1930-2002) // Педагогічна газета. – 2004. – № 5. – С.4.
2. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання. Частина I. Теорія трудового навчання. – Київ: РННЦ “ДІНІТ”, 2000. – 248 с.
3. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання. Частина II. Загальні засади методики трудового навчання. – Київ: РННЦ “ДІНІТ”, 2001. – 186 с.
4. Тхоржевський Д.О., Захарченко Р.О. Виховання національної свідомості в школярів. – К.: Україна-Віта, 1996. – 168 с.

УДК 371 (09)

Бондар Л.С.

РОЛЬ М.І. ПИРОГОВА У РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Швидкий плин часу завжди залишає по собі спадщину видатних особистостей. Серед них особливе місце належить Миколі Івановичу Пирогову. 195 років минуло від дня його народження, але все частіше перед нами постає вся глибина його багатогранної творчості та неповторного таланту.

Микола Іванович Пирогов, син чиновника середнього розряду, внук селянина, народився 13(25).XI.1810 р. в м. Москві у багатодітній (14 дітей) сім'ї. Були Пирогови дуже релігійними. Крім батьків – Івана Івановича і Єлізавети Іванівни на маленького Миколу мали вплив няня Катерина Михайлівна та кріпосна служниця Параска Кирилівна, яка розповідала дітям народні казки, виховувала у них любов до словесності та літератури.

Дитинство хлопчика пройшло в атмосфері ніжності і любові, хоча “різка” на той час вважалась найкращою мірою виховного впливу. В 6 років він самостійно навчився читати, а грамоту засвоїв, розглядаючи карикатури на французів, бо то був період війни з Наполеоном. Улюбленими книжками були: “Детское чтение” М.М.Карамзіна, байки Езопа, “Робінзон

Крузо” Даніеля Дефо, “Путешествие по России” П.С.Палласова. Улюбленими іграми – гра у війну та гра у лікаря. Ці дитячі мрії він втілював у житті.

До початку систематичних занять з домашніми вчителями Микола, вже ознайомився з цікавими книжками. Наприклад, з енциклопедією “Зрелище вселенной на латинском, российском и немецком языках”, складеною Я.А.Коменським. Вона вважалась навчальною книжкою в сім’ї та школі країн Східної Європи до другої половини XIX століття.

До 11 років майбутній учений навчався вдома.. Перші вчителі – студенти Московського університету навчили його грамоти, чотирьох арифметичних дій, начал латинської та французької мов. Домашнє виховання здійснювалося залежно від його особистих інтересів. У “Дневнике старого врача” Микола Іванович жалкує за такою системою освіти. У 12 років хлопчика віддали до приватного пансіону В.С.Кряжева, де навчали катехізісу, літургії, святої історії, російської граматики, риторики, німецької, французької мов, арифметики, алгебри, геометрії, історії всесвітньої та російській, географії, малювання, танців.

Через матеріальні труднощі батько змушений був забрати чотирнадцятирічного сина з пансіону. Лише завдяки другу сім’ї лікарю, професору С.О.Мухіну, Миколу зараховують до Московського університету (згідно з статутом студентами могли стати лише ті, кому виповнилось 16 років).

Навчання в університеті – це роки жорстоких утисків та реакції. Міністр освіти, попечителі учбових округів розправляються з проявами самостійної світської думки, особливо серед професури. Замість науки насаджують релігію, матеріалістичні погляди прагнуть підпорядковувати релігійним, а освіту обмежити вузько становими інтересами та потребами. Про богослужіння, таїнства і звичаї, про релігію йдеться так багато, що у юного студента, як він сам зазначав, “на перших порах, зненацька, мороз осипає”. У цей період він, крім медицини, виявляє інтерес до науки та її викладання в східноєвропейських університетах, до історичних та історико-літературних знань.

Невдовзі Пирогових спіткало горе. 1 травня 1825 р. помер батько і їх виселили з батьківського маєтку. Займаючись дрібними роботами, мати та сестри утримували сім’ю. Їм допомагав троюродний дядько А.Ф.Назар’єв. У ці роки майбутній відомий хірург і педагог зазнав багато бідувань. Не маючи й 18 років, у 1828 р. він закінчує медичний факультет, і його разом із 20 найбільш встигаючими з різних спеціальностей студентами із “природних росіян” направляють на два роки в Дерптський (нині Тартуський) університет для підготовки до професури. Але через липневу революцію 1830 року у Франції, що перекинулася і на інші держави, та польське повстання, довелося затриматися там на 5 років, до 1833 року.

Маючи схильність до наполегливої та систематичної роботи, Микола Іванович повністю віддався опануванню обраної спеціальності. Після засвоєння анатомії як основної дисципліни в хірургії, він приступив до вивчення фізіології. У 1832 р. витримав іспит на звання доктора медицини та захистив дисертацію латинською мовою. Вона була перекладена на німецьку й опублікована в одному з хірургічних журналів.

У 1833 р. М.І.Пирогова відправляють у Німеччину. В Берлінському і Геттінгемському університетах він поглиблює свої знання, набуває необхідних навичок, експериментує. Через два роки повертається на батьківщину, де розраховує на керівництво кафедрою в Московському університеті. Проте, як з’ясувалося, вона рекомендована іншому. Тож вирішив залишитись у Дерптському університеті. Тамтешній професор І.Ф. Мойєр надав йому можливість широкої хірургічної практики у своїй клініці.

Дерптський університет на той час, згідно із статутом, був німецьким, російські вчені мали змогу займати лише кафедру російської мови та словесності. Але завдяки рекомендації професора І.Ф.Мойєра М.І.Пирогова було обрано екстраординарним (1836), а потім ординарним професором (1837) на кафедру хірургії медичного факультету. З 1836 р. він розпочав лекції з хірургічної анатомії німецькою мовою, а через рік опублікував нею ж “Анналы” (летописи) хирургической клиники” – зібрання клінічних лекцій.

До 1841 р. Микола Іванович керував кафедрою в Дерптському університеті, а з 1841 по 1856 рр. він – професор госпітальної хірургічної клініки, патологічної і хірургічної анатомії Петербургської медико-хірургічної академії, що перебувала у військовому відомстві. За цей час видав ряд наукових праць, що збагатили скарбницю світової медицини.

У 1842 р. М.І.Пирогов одружився з Катериною Дмитрівною Березіною, яка в 1846 р. після народження другої дитини померла. Ця сумна подія настільки вибила його з колії, що він не зміг працювати і поїхав до Італії. Через деякий час, повернувшись, продовжив свої заняття в клініці та Медико-хірургічній академії. В січні 1847 р. його вибирають членом-кореспондентом Академії наук біологічного відділення, а 20 квітня того ж року він отримав звання академіка Медико-хірургічної академії. В 1850р. – одружився з баронесою Бістром. Після смерті першої дружини Микола Іванович звертається до Євангелія, якого раніше не читав. Замислюється над релігійно-філософськими темами, моральним обов'язком батьків щодо майбутнього своїх дітей.

Кінець 40-х років ХІХ ст. М.І.Пирогов проводить на Кавказі, де вперше застосовує під час операції анестезування ефіром. У період Кримської війни (1854–1855), під час облоги Севастополя з організованою ним общиною “сестер жалібниць” (медичних сестер) проводить тисячі операцій. Теоретичні праці і практична діяльність принесли йому славу “батька військово-польової хірургії”. У 1856 р. повертається до Петербурга, в Медико-хірургічну імператорську академію. 28 липня 1856 року у зв'язку з погіршенням здоров'я та домашніми обставинами виходить у відставку як практик-хірург, але продовжує працювати над останнім випуском книжки “Иллюстрированная топографическая анатомия распилов, проведенных в трёх направлениях через замороженное человеческое тело” та розпочинає роботу над іншою – “Начала общей военно-полевой хирургии”. В цьому ж році виходить друком його славнозвісний анатомічний атлас.

Ще в 1850 р. учений написав свою першу педагогічну статтю “Вопросы жизни”, але не опублікував, бо знав, що не пропустить цензура. І лише у 1856р. вона була надрукована в журналі “Морской сборник”. Цією статтею відкрилася дискусія з найважливіших питань виховання. Ще під час Кримської війни Микола Іванович переконався, яке велике значення для служіння батьківщині має розвиток у людях почуття обов'язку, честі, правдивості, безкорисливості. У цій статті він розкрив свої головні педагогічні ідеї, погляди на завдання освіти у вихованні молодого покоління, визначив шляхи й засоби його навчання і виховання.

Стаття з'явилася у період наростання суспільно-політичного руху в країні. М.І.Пирогов виступив з критикою існуючої офіційної системи освіти, виклав (у релігійно-християнському дусі) свої роздуми про сенс життя людини та її покликання.

Учений не залишив після себе спеціальної фундаментальної праці з педагогіки, лише статті, промови, циркуляри і звіти. Однак, і в цій спадщині є багато значущих, оригінальних думок і положень, створених людиною, розум якої був дисциплінований науковим мисленням. Засуджуючи рутинні погляди та прийоми, в основу вирішення питань виховання і навчання він прагнув поставити психологію дитячого віку. У ряді педагогічних статей висунув вимогу реформи школи. Він надрукував проект реформи, який виявився більш демократичним, ніж проекти уряду. В ньому поставив нову мету навчання й виховання, нові завдання школи, заклав основи нової педагогічної системи.

М.І.Пирогов виступав за єдину школу, доступну для всіх класів і національностей, здатну забезпечити загальний і всебічний розвиток усіх дітей, за відкритий доступ широким масам трудящих. У своєму проекті він зазначав, що справжня освіта має бути заснована на єдності гуманітарної і реальної освіти.

К.Д.Ушинський і Л.М.Толстой, вважаючи, що він віддав перевагу класичній школі, не погоджувались з ним. Разом з тим учений в автобіографії писав: “Я не отдавал предпочтения в этом отношении, для меня самом главном в школьном деле, ни классицизму, ни реализму; для меня оба направления были одинаково пригодны для достижения поставленной мной цели, лиш-бы ни то, ни другое не вводилось в школы с задней мыслью...” (Сочинения Н.И.Пирогова. Издание в память столетия со дня рождения Николая Ивановича Пирогова

1810 – 13 ноября – 1910. – К.: Изд. пироговского т-ва., 1910. – С. 18–19). Дві форми освіти – класичну і реальну він вважав вимушеними, оскільки можливості батьків були різні. Ідеально має бути освіта, згідно з якою діти “без различия сословий и состояний, были бы обязаны пройти общий гимназический курс, поступить в университет, избрать один из его факультетов, и потом уже выйти в жизнь...” (Пирогов Н.И. Чего мы желаем? // Избр. пед. соч. – М., 1952. – С.18).

У 1856 р. указом Олександра II М.І.Пирогова було призначено попечителем Одеського округу. Разом з родиною він переїжджає з Петербурга до Одеси і береться за організацію навчальної справи. У перших же своїх розпорядженнях Микола Іванович наголошував на застарілості програм і навчальних посібників, їх недостатній кількості, потребі підготовлених учительських кадрів та ін. 20 січня 1857 року він звертається до міністра народної освіти А.С.Норова з “Докладной запиской о ходе просвещения в Новороссийском крае и о вопиющей необходимости преобразования учебных заведений”. У ній він виклав основні причини незадовільної організації освіти в окрузі. Протягом дворічного керування округом (1856 – 1858) попечитель прагнув піднести значення педагогічних рад гімназій, боровся за гуманне ставлення до дітей. Поставив питання про перетворення Рішельєвського ліцею в університет (1865). На його думку, реформа університету повинна бути проведена силами самого навчального закладу, з узгодженням вимог сучасної науки і держави, задовольняти громадську думку.

Микола Іванович виступав проти обов’язкових університетських занять взагалі і, зокрема, проти обов’язкових лекцій богослів’я. У ряді статей: “Чего мы желаем?” (1859), “Взгляд на общий устав наших университетов”(1861), “Замечания на проект общего устава Императорских Российских университетов” (1862), “Университетский вопрос” (1863), “Письма из Гейдельберга” (1863–1864) та ін. він проголошував необхідність широкого реформування університету, стверджуючи, що насправді він не є вільною, незалежною одиницею, а є допоміжним зряддям у руках церкви, уряду і держави.

14 вересня 1857 р. М.І.Пирогов опублікував статтю “О публичных лекциях по педагогике”, де стверджував, що “справжній прогрес досягається одним-єдиним шляхом – шляхом виховання”. На питання: “До чого ви готуєте вашого сина?” він завжди відповідав: “Бути людиною”. Основна мета педагогіки – це виховання людини, забезпечення її загальнолюдськими рисами і пізнаннями. Одним із перших учених звернув увагу на важливість розвитку в школярів людської гідності, цим самим започаткувавши гуманність, людяність у вихованні. Сам він усвідомлював: виховати таку людину надто складно. К.Д.Ушинський в “Журнале Министерства Народного просвещения” за 1862 рік писав: “коли М.І.Пирогов звернув загальну увагу на шкідливість ранньої спеціалізації в освіті, коли він з’ясував необхідність дбати насамперед про загальнолюдську освіту нових поколінь, тому, на жаль, не можемо сказати, щоб у його статтях з тією ж виразністю була висловлена думка про те, що розуміє він під загальнолюдською гуманною освітою, а це необхідно було б з’ясувати” (Ушинський К.Д. Педагогічні твори М.І.Пирогова //Твори: В УІ т. – К.: Радянська школа, 1954. – Т.1. – С. 295–296).

Ліберальна діяльність Миколи Івановича викликала незадоволення Олександра II і генерал-губернатора. Наступні три роки (1858 – 1861) він обіймав посаду попечителя Київського учбового округу. Його вплив на розвиток педагогічної науки і народної освіти в Російській імперії важко переоцінити. Педагогічні статті, розпорядження, видані ним за час його попечительства в Києві, зібрані у збірці “Собрания литературно-педагогических статей Н.И.Пирогова” (1858–1861), в Одесі – “Собрания литературных статей Н.И.Пирогова” (1858). Ось як говорить про нього О.О.Мусін-Пушкін: “Это был редкий Попечитель – вдумчивый философ, всегда проводивший серьезную педагогическую реформу, заранее всесторонне продуманную, являющуюся результатом не случайной мысли, а целой педагогической системы, неукоснительно им проводимой” (Гр. А.А.Мусин-Пушкин. Н.И.Пирогов, как педагог. – Петроград, 1916. – С.27). К.Д.Ушинский писав: геніальний статут не зробить того, що зробить один М.І.Пирогов. Разом з тим не всі позитивно оцінювали діяльність Миколи

Івановича. Так, князь І.І.Васильчиков у листі до генерала В.Д.Кренке скаржився, що він поганий адміністратор, при ньому начальство згубило своє значення.

Статті “О предметах суждений и прений педагогических советов гимназий” (1859), “Школа и жизнь” (1860) – найзначніші праці вченого з питань виховання та освіти після “Вопросов жизни”. У них автор порушує питання покращення навчання в школах та гімназіях, професійної підготовки вчителів, висуває вимогу єдиної, загальнодоступної школи, забезпечення наступності навчання у школах різних типів, виступає за зв’язок школи з життям. Крім названих, йому належать праці: “О цели литературных бесед в гимназиях”(1860), “Замечания на отчёты морских учебных заведений за 1859 г.” (1860), “О переводных экзаменах” (1859) та багато інших.

У статті “Мысли и замечания о проекте устава училищ, состоящих в ведомстве Министерства народного просвещения” (1860) викладені думки педагога про шкільну систему. Він пропонував таку: початкова дворічна школа, прогімназія (неповна середня школа) двох типів (класична, реальна) з чотирирічним курсом, гімназія теж двох типів (класична, реальна) з 3–5-річною тривалістю навчання, вища школа (університети, вищі спеціальні навчальні заклади).

Навчальний план елементарної (початкової) школи передбачав такі предмети: Закон Божий (молитви, основні правила віри, стисла священна історія в оповіданнях), грамота, письмо, рахунок (4 правила арифметики), наочне навчання –починаючи з грамоти, Закону Божого до арифметики, яке може бути замінене читанням дитячих та популярних книжок з поясненням за малюнками і моделями. Кількість уроків у цих школах не повинна перевищувати 20 на тиждень.

Реальна прогімназія мала складатися із 4-х класів з викладанням таких предметів: Закон Божий (катехізис, священна історія, читання євангелістів і апостольських послань, літургія), російська мова, письмо і орфографія, наочне навчання, арифметика, алгебра (в III класі), геометрія (в IV класі), дві нові мови, географія, історія в біографічних нарисах, природознавство (викладається наочно), креслення. На заняття у 1–2 класах відводиться не більше 24 годин на тиждень, а в 3–4 – не менше 26 годин. Тривалість уроку – до 1 години. На першому місці стоїть вивчення Закону Божого та священної історії, а природознавство вивчається, головним чином, для розвитку уваги. У прогімназію приймаються без екзаменів діти, що закінчили елементарну школу або отримали домашнє навчання.

У перших двох класах класичної прогімназії предмети залишаються ті самі, що і в реальній. Природознавство та географія викладаються наочним способом лише в 1–2 класах, історія вивчається в біографічних і географічних нарисах лише з 2 класу. Обов’язковим є вивчення однієї нової мови. Викладання мови розпочинається в 3 класі (6 год на тиждень), у 4 класі вивчається грецька мова (теж 6 год на тиждень). До 1 класу можуть поступати без екзаменів діти, що закінчили курс в елементарних школах, до 3 класу без екзаменів, – що закінчили курс в реальних прогімназіях. З екзаменами в будь-які класи зараховуються діти, що мають домашнє виховання.

Планувалося, що до реальної гімназії можуть поступати без екзаменів учні, що закінчили реальні прогімназії, а з екзаменами – ті, що закінчили класичну прогімназію або мають домашнє виховання. Вік вступаючих – 14 років. Усі, хто закінчив гімназію, мають право поступати до вищих спеціальних шкіл.

Метою класичної гімназії М.І.Пирогов вважав підготовку до університетського навчання. Тому вимагалось глибоке вивчення мов (вітчизняної, двох стародавніх і однієї нової), історії, математики. Не повинні були викладатися природознавство та інші реальні предмети. Допускалось вивчення Закону Божого, ще однієї нової мови і географії. Із 27 навчальних годин на тиждень 10 відводилося на вивчення стародавніх мов, 4 – історії, 4–5 – математики, 3–4 – вітчизняної мови, 4 – грецької та латинської мов.

До 5 класу класичної гімназії поступали без екзаменів учні, що закінчили класичну прогімназію. З екзаменами до будь-якого класу – ті, що отримали домашнє виховання.

(Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения /Вводная статья проф. В.З.Смирнова.– М.: АПН РСФСР, 1952. – С.239–248).

Розробляючи цю систему, вчений велику увагу приділяв змісту навчання, його формам і методам. Він був прихильником розвиваючого навчання, вважав за необхідне застосування дидактичних принципів. Високо оцінював словесні, практичні методи, але надавав перевагу наочному викладанню. Виступав проти перевантаження учнів, а щодо контролю і перевірки знань, то вони повинні здійснюватися неперервно. Іспити мають бути випускні, перевідні він заперечував. Школа, на його думку, – це заклад, що не лише дає загальну освіту, а й всебічно розвиває розумові здібності дітей. Микола Іванович одним із перших висунув ідею нерозривності навчання і виховання. Нині це один із принципів дидактики. Він високо оцінював роль учителя і ставив до нього відповідні вимоги, зокрема щодо належної підготовки та перепідготовки.

Головне місце у своїй системі педагог відводив латинській, грецькій, російській мові та літературі, математиці, історії. Основними дидактичними принципами вважав свідомість, активність, наочність та самодіяльність учнів. Великого значення надавав дисципліні. Він засуджував бездушне ставлення до дітей, вимагав гуманності та сердечності. У статті “Не нужно ли сечь детей и сечь в присутствии других детей?” (1858) виступав проти тілесних покарань, доводив, що вони мають бути скасовані. Але в 1859 р. у циркулярі “Основные начала правил о проступках и наказаниях учеников гимназий Киевского учебного округа”, відкидаючи “різку” як засіб покарання, допускав її застосування в окремих випадках.

М.О.Добролюбов у статті “Всероссийские иллюзии, разрушаемые розгами” (1860) засудив таку двоїстість. Микола Іванович у відповідь опублікував “Отчет о следствиях введения по Киевскому учебному округу правил о проступках и наказаниях учеников гимназий” (1860), де намагався виправдатись від звинувачень, посилаючись на те, що ці правила виробила нарада директорів гімназій Київського учбового округу (хоча збори не були ухвальним органом) і що їх запровадження знизило кількість тілесних покарань за рік у декілька разів.

Продовжуючи полеміку, М.О.Добролюбов надрукував статтю “От дождя да в воду” (1861), де знову піддавав критиці позиції М.І.Пирогова з цього питання. Деяка двоїстість виявляється і в розумінні вченим цілей виховання, питань морального виховання, дисципліни, жіночої освіти та ін.

Оцінюючи його працю як педагога, газета “Киевский телеграф” (1858) писала, що “сущность новейшей педагогики, вводимой М.И.Пироговым, заключалась в том, чтобы преподавание было наглядным, принаравленным к развитию учащихся, а усвоение учениками предмета было сознательным; преподавание должно находиться в ближайшей связи с уважением к человеческому достоинству и нравственной свободной личности” (цит. за: Старченко С.Н. Повременная (периодическая) печать – газеты Украины о Николае Ивановиче Пирогове (1857–1957 гг.): Автореф. канд. дис. – К., 1967. – С. 10).

У “Докладной записке относительно просвещения евреев” (1857), поданій Міністерству народної освіти (А.С.Норову), Микола Іванович пропонує проект реформи єврейської освіти, виступає за необхідність морально-релігійного виховання в середній школі, зближення єврейського населення з християнським. За його сприяння в Одесі виходили два єврейських журнали.

Варто відзначити, що педагог вважав, формування “справжніх людей” одним із важливих питань життя. Головний шлях цього – моральне виховання особистості, в якій наукові знання, переконання, почуття громадянського обов’язку уживаються з релігійно-християнською мораллю. Різко критикував він недоліки жіночої освіти, високо ставив роль жінок у суспільстві, турбувався про їх рівноправ’я, виховання як майбутніх матерів.

Недільні школи в Україні створювалися за безпосередньої участі М.І.Пирогова. Перша була відкрита в 1859 р. при Київському дворянському училищі на Подолі після того, як професор П.В.Павлов звернувся до М.І.Пирогова з відповідними заявами студентів. Без згоди з генерал-губернатором Микола Іванович дав такий дозвіл, чим викликав незадоволення

міністра освіти. Це стало однією з причин звільнення його з посади попечителя Київського округу. І.І.Слепушкін (завідуючий недільною школою на Подолі) підкреслював, що Пирогов “зміцнив їх становище у Києві” і “полегшив їх появу в інших містах”. Учений не лише сприяв їх відкриттю, а й виступив на захист у статті “О воскресных школах” (1863). Він відзначив факт підозрілого і негативного ставлення до них київської аристократії.

13 березня 1861 року М.І.Пирогов був звільнений з посади і близько року прожив у садибі Вишня Подільської губернії. О.І.Герцен писав у своєму “Колоколе”, що це звільнення – “одна з наймерзотніших справ Росії дурнів проти Росії, що розвивається”.

З 1862 по 1866 роки Микола Іванович керував російськими молодими вченими у Німеччині. Його хвилювали питання підготовки наукових і викладацьких кадрів не лише за кордоном, а й в Росії. Він виклав свої міркування з цієї проблеми в “Университетском вопросе” (1863), “Письмах из Гейдельберга” (1863 – 1864), в кореспонденціях Міністерству народної освіти. Але після доповіді міністра народної освіти Д.А.Толстого на ім'я царя (17 червня 1866 р.) М.І.Пирогов був звільнений з мотивацією: перебування за кордоном “не є суттєво необхідним для наших професорських кандидатів”.

Повернувшись на батьківщину (1866), знову оселяється у своїй садибі Вишня під Вінницею, де займається сільським господарством і медициною. В 1870 р. під час франко-пруської війни “Товариство Червоного Хреста” викликало Миколу Івановича для обговорення воєнно-санітарних питань. Він відвідав заклади Німеччини, Лотарингії, Ельзасу. У 1877–1878 рр. – був військовим лікарем.

Остаточно підірвавши своє здоров'я, М.І.Пирогов назавжди оселяється в садибі Вишня. З 1879 по 1881 рік пише мемуари “Вопросы жизни. Дневник старого врача”, що становлять перший том його творів, виданих у 1887 році. Остання стаття вченого, присвячена освітнім питанням, була надрукована в 1864 році. О.О.Мусін-Пушкін зазначав: “Во времена Пирогова педагогика, как наука, конечно, еще не существовала. Благодаря своему чутью и своей принципиальности, он тем не менее, многое предвидел и стал на правильный путь в педагогике” (Н.И.Пирогов, как педагог. – Петроград, 1916. – С. 91).

М.І.Пирогов був просвітителем нового типу: освічений, гуманний реформатор, противник казенної педагогіки, який прагнув творчо розвивати освіту і керувати нею по-новому. Він вписав славу сторінку в історію вітчизняної педагогіки. Як стверджує В.П.Чорний, усього ним було написано 1300 книжок і статей на медичні та педагогічні теми, близько 100 великих (7 монографій) і середніх за обсягом наукових творів, майже половина з яких – педагогічні праці (24 статті, понад 20 “Циркулярів”).

25 травня 1881 року громадськість організувала вечір на честь 50-річної наукової і суспільної діяльності М.І.Пирогова. У цьому році стан його здоров'я погіршився. Помер учений 23 листопада 1881 року. Його набальзамоване тіло зберігається в склепі-усипальниці церкви Миколи Чудотворця в музеї-садибі Вишня.

Аналізуючи творчість та педагогічну діяльність М.І.Пирогова, ми прагнули розкрити те цікаве і плідне, що було зроблено ним у складних соціально-політичних умовах.

Щиро поважали і любили Миколу Івановича такі діячі, як О.І.Герцен, К.Д.Ушинський, Д.І.Писарев, В.Я.Стоюнін, котрі сміливо рухали вперед педагогічну думку. Немає сумніву в тому, що педагогічна громадськість, медики і сьогодні з почуттям вдячності шанують пам'ять свого вчителя. З 1954 року проводяться Пироговські читання. 1995 р. в м.Вінниці відбулися перші Всеукраїнські Пироговські читання присвячені 185-річчю від дня народження вченого. Аналізу його творчості та педагогічної діяльності присвячена величезна кількість матеріалів. Із найбільш фундаментальних праць можна назвати дослідження А.А.Красновського “Педагогические идеи М.И.Пирогова” (Москва, 1949), Ш.К.Сіхарулідзе “Общественно-педагогическая деятельность великого русского ученого М.И.Пирогова” (Тбілісі, 1955), К.І.Кульчинського “Педагогічні погляди М.І.Пирогова та деякі питання сучасності” (Київ, 1995), В.П.Чорного “Науково-педагогічна діяльність М.І.Пирогова” (Київ, 1990). Заслуговують на увагу вступні статті А.М.Алексюка, Г.Г.Савенок, В.С.Смірнова до вибраних педагогічних творів М.І.Пирогова та статті М.П. Драгоманова “По поводу заметки о

Н.И.Пирогове” (1861), Г.Є. Жураківського “Проблема гуманизма и общего образования в педагогической системе Н.И.Пирогова” (1946), Г.І. Савенок “Н.И.Пирогов” (1988) тощо. У 2000 році О.А.Горчакова захистила кандидатську дисертацію на тему “Гуманістична спрямованість педагогічних поглядів М.І.Пирогова”. Зі сторінок усіх цих праць постає велична постать ученого, який увійшов в історію не лише як геніальний учений, талановитий лікар-хірург, а і як класик демократичної, гуманістичної педагогічної думки, що зробив неоціненний внесок до скарбниці вітчизняної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пирогов Н.И. Университетский вопрос. Дополнение к замечанию на проект общего устава императорских российских университетов. – СПб., 1864. – 85 с.
2. Пирогов Н.И. Вопросы жизни. Дневник старого врача. Ноябрь 1879 – ноября 1881 гг. – СПб., 1884. – 464 с.
3. Пирогов Н.И. Письма к сыну / Предисл. и примеч. С.Я.Штрайха. – Пг., 1917. – 71 с.
4. Н.И.Пирогов. Избранные педагогические сочинения / Сост. и введ. ст. проф. В.З.Смирнова. – М.: АПН РСФСР, 1953. – 752 с.
5. Пирогов Н.И. Собрание сочинений: В 8-ми т. / Ред. кол.: А.Н.Бакулев, И.Г. Руфанов (отв. ред.) и др. – М.: Медгиз, 1957 – 1962. – 4151 с.
6. Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения / Сост. и авт. коммент. А.Н.Алексюк, Г.Г.Савенок; Отв. ред. А.Н.Алексюк. – М.: Педагогика, 1985. – 496 с.
7. Сихарулидзе Ш.К. Общественно-педагогическая деятельность великого русского ученого Н.И.Пирогова/ Под ред. Н.М.Скробова и М.И.Пыльнева. Вводная статья Н.М. Скробова. – Тбилиси, 1955. – 165 с.
8. Кульчицький К.І. Педагогічні погляди М.І.Пирогова та деякі питання сучасності. До 185-річчя з дня народження М.І.Пирогова. – К.,1995. – 22 с.

УДК 37 (09)

Зайченко Н.І.

ПЕРСОНАЛІЯ О.О.ПОТЕБНІ ЯК ПРЕДМЕТ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Актуальність теми. Сучасна національна педагогічна думка – це широке поняття духовної, культурної сфери, куди входить не лише педагогіка, а й філософія, релігія, ідеологія, мораль, етика, мово- і літературознавство, журналістика тощо. Крім того, як відзначає О.Сухомлинська, “педагогічна думка завжди персоніфікована – на ній лежить відбиток особистості її носія, з його смаками, поглядами, віруваннями та уподобаннями” [31; 36]. Розширюючись і поглиблюючись у своєму розвитку, педагогічна думка залучає в свою орбіту все нові й нові феномени й фактори, які раніше не були об’єктом дослідження. За таких умов інтерес до педагогічних персоналій зростає і значна частина творчих біографій уперше стає об’єктом наукової рефлексії. Саме до таких належить постать видатного українського мовознавця Олександра Опанасовича Потебні (1835 – 1891), спадщина якого містить надзвичайно багато цінних педагогічних ідей, які особливо злободенно й актуально звучать сьогодні, в умовах розвитку національної системи освіти в Україні.

Стан наукової розробки. В систематизованому вигляді педагогічні погляди О.Потебні ще не аналізувалися.

Мета статті. Відзначити окремі ідеї й положення творчої спадщини О.Потебні, які тією чи іншою мірою стосуються теорії і практики педагогіки, зокрема методології педагогіки.

Творча спадщина О.Потебні завжди привертала увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників. У 1886 р. в “Киевской старине” з’являється стаття М.Ф.Сумцова “О научном изучении колядок”, в якій автор відзначив внесок О.Потебні у вивчення “малорусского языка